

VILHELM THOMSEN'E MECİDÎ NİŞANI VERİLMESİ

Cemâl KURNAZ

Osmanlı Devleti, eski devirlerden beri Türk dili, kültürü ve tarihi ile ilgili çalışma yapan batılı ilim adamlarını ödüllendirmeye özen göstermiştir. Elimizde bu konuda III. Selim, II. Mahmud, Abdülmecid devirlerine ait çok sayıda belge bulunmaktadır. Bu şekilde ödüllendirilenler arasında Brentano¹, Mouradja d'Hosson², Arthur Lumley Davids³, Joseph von Hammer Purgstall⁴, Rosenzweig⁵, J. J. Hel-

¹ İsveç beyzâdesi Baron Brentano, Osmanlı Devleti'nde yapılması gerekenleri belirten bir lâyiha yazarak 1790'da İsveç elçisi aracılığıyla III. Selim'e sunmuştur. (Bu kişinin adı bazı kaynaklarda Brensato (*Tarih-i Cevdet*, C. VI, s. 42-43), Bertrano (Enver Ziya Karal, *Selim III. Hatt-ı Hümayunları*, Ank. 1946, s. 36; Tayyip Gökbilgin, "Nizâm-ı Cedîd" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, s. 310) şeklinde ve Fransız subayı olarak zikredilmektedir.) Brentano, bir süre sonra İstanbul'a memur olarak gelmiş ve III. Selim'e savaşta yapılması gerekenlere dair ayrıntılı bir tahrir daha sunmuştur. Bunun üzerine, İstanbul'da kaldığı sürece ev kirası dahil günlük seksen kuruş ile ödüllendirilmiştir (Cemal Tükin, "Osmanlı Devleti ve Yabancı Bilginler", *Necati Lugal Armağanı*, Ank. 1968, s. 711-712).

² III. Selim'e lâyiha sunan bir diğer İsveçli de Mouradje d'Hosson'dur. Aslında Osmanlı reayasından olan Ermeni asıllı bu kişi İsveç elçiliğinde tercümanlık, maslahatgüzarlık ve elçilik görevlerinde bulunmuş, aşırı Fransız taraftarlığı yüzünden Bâbüalî tarafından istenmeyen kişi ilan edilmişti. M. d'Hosson, söz konusu lâyihayı İsveç elçiliği tercümanlığı sırasında sunmuştur. Ancak, onun bu iş için görevlendirilip görevlendirilmediği belli değildir. M. d'Hosson, Osmanlı tarihine dair bir kitap yazarak ilk cildini padişaha takdim etmiştir (*Tableau général de l'empire Ottoman*, tomes 1-4, Paris 1787). Onun, bu çalışmalarından dolayı taltif edildiğine dair bir bilgiye sahip değiliz (Tükin, a.g.m., s. 712-714).

³ Arthur Lumley Davids, yirmibir yaşında ölmeden üç hafta önce *A Grammar of the Turkish Language* adlı Türkçe-İngilizce bir Türk grameri hazırlayarak II. Mahmud'a ithaf etmiş, eser İstanbul'daki İngiltere elçiliği aracılığıyla padişaha sunulmuş, o da 1832 tarihinde bir mücevher yüzükle ödüllendirmiştir. Londra büyük elçimiz Mustafa Reşit Bey'in verdiği ödülü, ölen oğlunun yerine annesi almıştır. Bu ödüle önem veren anne, oğlunun eserini 1836'da *Grammaire de la Langue Turke* başlığı ile Türkçe-Fransızca olarak bastırды ve II. Mahmud'a bir şükran borcu olarak sundu (Tükin, a.g.m., s. 714-715).

⁴ II. Mahmud'un en çok taltif ettiği ilim adamları arasında yer alan Joseph Von Hammer Purgstall (1774-1856), Avusturyalı diplomat, tarihçi ve müsteşiriktir. Avusturya dış işleri

lert⁶, T. X. Bianchi⁷, James W. Redhouse⁸, Henry ve Salisbury⁹, Wilhelm Radloff¹⁰, A. Von Le Coq¹¹ gibi kişiler bulunmaktadır. Başbakanlık Arşivinde bulunan

bakanlığında ve bir süre İstanbul elçiliğinde (1799-1807) tercümanlık, baş tercümanlık, müsteşarlık görevlerinde bulunduğu gibi, bir ara Viyana İlimler Akademisinin başkanlığını da yürütmüştür (1847-1849). Hammer, 2200 kadar şairin hayat ve eserini örnekleriyle inceleyen dört ciltlik eserini (*Geschichte der Osmanischen Dicht Kunst. Bis auf unsere mit einer Blütelse aus 2200 Dichtern*. 4 Bde, Pest, Hartleben. 1836-1838) II. Mahmud'a ithaf etmek için izin arz etti ve padişah tarafından mücevher iftihar nişanı ile taltif ve teşvik olundu. 1836 Haziranında verilen bu nişan, Hammer'e 1837 yazında ulaştırılmıştır. Daha önce de, bir başka eseri dolayısıyla bir mücevher kutu ihsan edilmiştir (Geniş bilgi için bk. Tükün, a.g.m., s. 717-723; Şerafeddin Turan, "Başvekâlet Arşivinde Hammer'e Ait Vesikalar", *DTCF Dergisi*, C. XI, Sayı: 1, s. 157-160).

⁵ Viyana Şark Mektebi hocası ve nâzırı Avusturyalı ilim adamı Rosenzweig, Molla Cami'nin bir eserini Almanca'ya çevirerek II. Mahmud'a ithaf etmiş, bunun karşılığında bir elmalı mücevher kutu ile ödüllendirilmiştir (Tükün, a.g.m., s. 725-727).

⁶ Fransız müsteşrik J. J. Hellert, *Histoire de L'empire Ottoman* adıyla Fransızca'ya çevirip bastırıldığı Hammer'in *Osmanlı Devleti Tarihi* isimli eserinden bir miktar satın alınmak suretiyle taltif ve teşvik edilmiştir (Tükün, a.g.m., s. 728-729).

⁷ *Dictionaire Français-türk* (2. ed. Paris, 1843) isimli iki ciltlik bir sözlük ile *Nouveau Guid de la Conversation en Français et en Türk* (2. ed. Paris, 1852) isimli bir konuşma kitabı yazan Paris Şark ilimleri hocası T. X. Bianchi de, bu eserlerinden bir miktar satın alınarak ödüllendirilmiştir (Tükün, a.g.m., s. 729-730).

⁸ Bâbîâli tercüme odası memurlarından olan İngiliz James W. Redhouse, Tersâne-i Amire tercümanlığı, Bahriye şurası azalığı, Divan-ı hümayun tercümanlığı görevlerinde bulunmuş, bu hizmetleri dolayısıyla Abdülmecid tarafından bir pırlanta iftihar nişanı ile ödüllendirilmiştir. Yazmış olduğu *Müntehâb-ı Türkiyye* isimli sözlüğü Abdülmecid'e ithaf etmiş, padişah da söz konusu eserin basım ve yayım hakkının on bin kuruş verilip satın alınarak, yazarın desteklenmesini emretmiştir. Bu eser, basılmak için Tabhâne-i Amire'ye gönderilmiş ise de, bilinmeyen sebeplerden dolayı basımı gerçekleşmemiş, daha sonra İstanbul'da 1289, 1303, 1315 tarihlerinde *İlâveli Müntehabat-ı Lügat-i Osmaniyye* adıyla üç baskısı yapılmıştır (Tükün, a.g.m., s. 730-732). Redhouse, Osmanlı Devleti hizmetinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bu görevlerden birisi de Londra'daki talebe müfettişliğidir (bk. Kaya Bilgegil, "Türkiye'nin Londra'daki İlk Talebe Müfettişi Redhouse'dur", *Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı üzerinde Araştırmalar-II*, Erzurum, 1980, s. 1-4).

⁹ Washington Üniversitesi hocalarından Henry ve Şarkiyat Cemiyeti kâtibi Eduard Salisbury, Abdülmecid tarafından Encümen-i Dâniş maarif üyeliği pâyesi verilerek taltif edilmiştir (Tükün, a.g.m., s. 732-733).

¹⁰ Türkolojinin babası sayılan Wilhelm Radlof'un da II. Abdülhamid tarafından mecidî nişanı ile ödüllendirildiği söyleniyorsa da, bu belgeyi görmek mümkün olmamıştır (Ahmet Bican Ercilasun, "Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri", *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 1, İst. 1985, s. 63).

¹¹ İlk Uygur metinlerinin tanıtımında önemli hizmetleri olan Alman bilgini Albert August von Le Coq'un da Turfan seyahatinde elde ettiği Uygur yazmalarıyla İstanbul üzerinden ülkesine dönerken, bu yazma parçalarından halen İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Müze Bölümü'nde muhafaza edilmekte olan 35 parça belgeyi padişaha hediye ettiği ve ödüllendirildiği rivayet edilmektedir. Ancak, elimizde bununla ilgili ne bir belge, ne de bir kayıt bulunmaktadır. Bu şifahi bilgiyi Doç. Dr. Osman F. Sertkaya vermiştir. Sertkaya, von Le Coq'un bu yazmalardan Osman Hamdi ve Halil Edhem Beylere hediye olarak gönderdiği bazı sayfaları tespit etmiştir: "Turfan'da

bir belgeden, Vilhelm Thomsen'in de mecidî nişanı ile ödüllendirildiği anlaşılmaktadır.¹²

Vilhelm Ludvig Peter Thomsen (1842-1927), klâsik diller ve Nordik diller filolojisi ile karşılaştırmalı dil bilimi öğrenimi görmüş, batı dilleri yanında Sanskrit, Arap, İspanyol, Rus, Fin, Macar ve Türk dillerini de öğrenmiştir. Çalışmalarını daha çok karşılaştırmalı dil bilimi üzerine yoğunlaştıran Thomsen, hayatının en önemli buluşu olan eski Türk yazısının çözümü ile Türkoloji tarihinde de özel bir yer kazanmıştır.¹³

Yenisey ve Orhon ırmakları çevresindeki yazıtlar, 1721 yılından beri çeşitli ilim adamları tarafından bulunarak, zaman zaman yapılan yayınlarla ilim âleminin görüşüne sunulmuştu. Konuyla ilgilenen ilim adamları heyecanla bu yazının mâhiyetini anlamaya ve çözmeye çalışıyorlardı. Nihayet, Danimarka Kraliyet İlimler Akademisi üyesi V. Thomsen 15 Aralık 1893'te yaptığı bir açıklama ile bu yazıyı çözdüğünü açıkladı. Böylece 171 yıldan beri ilim adamlarını uğraştıran mesele açıklığa kavuşmuş oldu.¹⁴

Başbakanlık Arşivinde bulunan bir belgeden öğrendiğimize göre, Thomsen bu önemli hizmetlerinden dolayı 29 Aralık 1915 tarihinde mecidî nişanı ile taltif edilmiştir. Sibiry'a'daki eski Türkçe yazıları okumayı başararak Türk kavminin kökenini aydınlatmadaki hizmetinin, ilim ve liyâkatinin bir takdir ifadesi olmak üzere Danimarka sefaretimiz Thomsen'in mecidî nişanı ile ödüllendirilmesini teklif etmiştir:

"İlm-i elsine mütehasısları meşâhirinden Danimarkalı Profesör Vilhelm Thomsen'in Sibiry'a'daki eski Türkçe yazıların kırâatına muvaffak olmak sûretiyle Türk kavminin menşe'ini tenvîre hıdmetinden bahisle ilim ve liyâkatinin nişâne-i takdîri olmak üzere birinci rütbeden bir kıt'a nişân-ı zî-şân ile taltîfi Danimarka sefâretinden iltimâs olunmuş..."

Hariciye Nâzırı Halil (Menteşe) Bey'in sadârete arz ettiği belgede belirtildiğine göre, durum Tarih-i Osmanî Encümen'inden sorulmuş ve gelen cevaptan Thomsen'in eski Türk dili eserlerinin keşfi ve okunmasındaki başarısıyla meşhur olduğu, Orhun civarındaki eski Türkçe yazıtların alfabetini bulduğu ve yetmişinci yaş günü

Bulunan Uygur Metinleri Türkiye Kütüphanelerine Nasıl Geldi?", *Türk Kültürü*, c. XXI, Sayı: 247, s. 52-58.

¹² Başbakanlık Arşivi, İrade Taltifat, No. 1655/52.

¹³ A. Dilâçar, Thomsen, Ank. 1963; Hasan Eren, "Vilhelm Ludvig Peter Thomsen" maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, C. XXXI, s. 174-175.

¹⁴ Ercilasun, a.g.m., s. 63-64.

münasebetiyle Tarih-i Osmanî Encümeni tarafından 1327/1911-1912 tarihinde bir kutlama telgrafı gönderildiği öğrenilmiştir:

"Müşârünileyh fi'l-hakîka Türk âsâr-ı atîka-i lisâniyesinin keşif ve kırâatındaki muvaffakiyâtiyle şöhret-şi'âr olup Orhun civârındaki eski Türkçe kitâbelerin elifbâsını bulduğu ve yetmişinci sene-i devriye-i tevellüdü münâsebetiyle üç yüz yirmi yedi (1327/1911-12) senesinde Târîh-i Osmânî Encümeni tarafından tebrik-nâme-i telgrafî gönderildiği sebk eden istifsâra cevâben encümen-i mezkûr riyâsetinden vârid olan tezkirede iş'âr kılınmış olduğundan..."

Sefaret'in Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazıda ayrıca, Thomsen'in hükümdarlara ve hükümdar ailelerine verilen ve Danimarka'nın en büyük nişanı olan "elefan" (the elephant=fil) nişanını alan on kişiden biri olduğu, "danburg" nişanının birinci rütbesini ve Almanya'nın altın liyâkat nişanını da aldığı ifade edilmektedir:

"Danimarka'nın en büyük nişanı olup yalnız hükümdârâna ve hükümdârân âileleri erkânına i'tâ olunan Elefan nişânını mazhar-ı istisnâ olan on kişi meyânında ihrâz eylediği ve Danbrug nişânının da birinci rütbesini ve Almanya'nın altın liyâkat nişânını hâmil olduğu cânib-i sefâretten ayrıca ifâde olunduğundan..."

Bu bilgiler ışığında, Hariciye Nâzırı Halil (Menteşe) Bey tarafından Prof. Vilhelm Thomsen'in birinci rütbeden mecîdî nişanı ile taltifi arz edilmiş, bu husus padişah Mehmed Reşad, sadrazam Mehmed Said Halim Paşa ve Hariciye Nâzırı Halil (Menteşe) Bey imzalı "irâde-i seniyye" ile karara bağlanmış, irâde-i seniyyenin icrâsına hâriciye nâzırının memur edildiği belirtilmiştir¹⁵:

"İlm-i elsine mütehassısları meşâhirinden Danimarkalı Profesör Vilhelm Thomsen'e birinci rütbeden mecîdî nişanı i'tâ olunmuştur.

Bu irâde-i seniyyemizin icrâsına hâriciyye nâzırı memurdur."

Bildiğimiz kadarıyla, Thomsen'le ilk karşılaşan Osmanlı aydını Ahmet Midhat Efendi'dir. Thomsen, 1889'da Stockholm'da toplanan VIII. Müsteşrikler Kongresi'ne delege olarak katılan Ahmet Midhat ile tanışmış ve ona Orhun yazıtlarıyla ilgili meşhur eserini hediye etmiştir. Ahmet Midhat Efendi bu kitabı Necip Asım'a vermiş, o da bu eserden yararlanarak ülkemizde Köktürk yazısı ve yazıtlarını ilk

¹⁵ Irâde-i seniyye, padişahın emri, fermanı demektir. Irâdeleri, padişahlar eskiden kendi el yazısı ile yazdığı halde, Meşrutiyet'ten sonra vekiller heyeti kararlarını onaylamakla yetinmişlerdir. Irâde-i seniyye gerektiren tezkirelerde ya sadrazamla beraber o işle ilgili nâzırın veya bütün vekiller heyetinin imzası bulunurdu (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, 2. bsk. İst. 1971, s. 78-79). Bu "irâde-i seniyye"yi günümüzdeki "üçlü kararname"lere benzetebiliriz. İlgili nâzırın arzına dayalı olarak verilen bu irâde-i seniyyede, padişah Mehmed Reşad'ın imzası sadrazam ve hâriciyye nâzırının imzaları ile birlikte yer almıştır.

olarak tanıtan küçük bir risale hazırlamıştır.¹⁶ Necip Asım aynı zamanda 1910'da kurulmuş olan Tarih-i Osmanî Encümeni'nin üyesidir.¹⁷ Bu bilgiler ışığında, encümen tarafından Thomsen'in 70. yaş gününde bir kutlama telgrafı gönderilmesi ve mecîdî nişanı verilmesinde onun rolünün olduğu düşünülebilir.

Thomsen, mecîdî nişanı ile taltif edildiğinde 73 yaşındadır ve Köktürk yazısını okuyuşunun üstünden tam 22 sene geçmiştir. Biraz gecikmiş de olsa, Thomsen'in böyle bir nişanla taltifi, Osmanlı Devleti'nin batıdaki Türkoloji çalışmalarına duyduğu alâkayı göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Bu olay, III. Selim zamanından beri sürdürülen bir uygulamanın devamı ve aynı zamanda iktidarda bulunan İttihat ve Terakki'nin, savunduğu Türkçülük düşüncesine uygun bir tasarrufu olarak değerlendirilmelidir.

BELGE I

Bâb-ı Âlî	Profesör Vilhelm Thomsen'in taltîfi
Hâriciyye Nezâreti	hakkında istîzân
Sicill-i Ahvâl Müdüriyyeti	Melfûf: 1
Aded : 73251-342	

Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

İlm-i elsine mütehasısları meşâhirinden Danimarkalı Profesör Vilhelm Thomsen'in Sibiryâ'daki eski Türkçe yazıların kırâatına muvaffak olmak sûretiyle Türk kavminin menşe'ini tenvîre hıdmetinden bahisle ilim ve liyâkatinin nişâne-i takdîri olmak üzere birinci rütbeden bir kıt'a nişân-ı zî-şân ile taltîfi Danimarka sefâretinden iltimâs olunmuş ve müşârünileyh fi'l-hakîka Türk âsâr-ı atîka-i lisâniyesinin keşif ve kırâatindeki muvaffakiyâtiyle şöhret-şi'âr olup Orhun civârındaki eski Türkçe kitâbelerin elifbâsını bulduğu ve yetmişinci sene-i devriye-i tevellüdü münâsebetiyle üç yüz yirmi yedi (1327/1911-12) senesinde Târîh-i Osmânî Encümeni ta-

¹⁶ Necip Asım, *Pek Eski Türk Yazısı*, İkdâm Külliyyatı, İst. 1899; bsk. Türk Derneği yayını, İst. 1911 (bk. Ercilasun, a.g.m., s. 64).

¹⁷ *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 6, İst. 1985, s. 1592.

rafından tebriknâme-i telgrafî gönderildiği sebk eden istifsâra cevâben encümen-i mezkûr riyâsetinden vârid olan tezkirede iş'âr kılınmış olduğundan ve Danimarka'nın en büyük nişânı olup yalnız hükümdârâna ve hükümdârân âileleri erkânına i'tâ olunan Elefan nişânını mazhar-ı istisnâ olan on kişi meyânında ihrâz eylediği ve Danbrung nişânının da birinci rütbesini ve Almanya'nın altun liyâkat nişânını hâmil olduğu cânib-i sefâretten ayrıca ifâde olunduğundan birinci rütbeden mecidî nişân-ı zî-şâniyle taltîf-i âliye mazhariyeti münâsib olacağı bi't-te'emmül tanzîm olunan irâde-i seniyye lâyihası leffen takdîm olundu. Keyfiyyetin atebe-i ulyâ-yi mülükâne-den istîzânı müsâ'ade-i sâmiye-i sadâret penâhîlerine merhûndur. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 24 Zilhicce sene 1333 (3 Kasım 1915) ve fî 20 Teşrîn-i evvel sene 1331 (24 Aralık 1915).

Hâriciyye Nâzırı
Halil (Menteşe)

BELGE II

- İrâde-i Seniyye -

Bâb-ı Âlî

Hâriciyye Nezâreti

Sicill-i Ahvâl Müdîriyyeti

Aded: 1655

İlm-i elsine mütehassısları meşâhirinden Danimarkalı Profesör Vilhelm Thomsen'e birinci rütbeden mecidî nişânı i'tâ olunmuştur.

Bu irâde-i seniyyemizin icrâsına hâriciyye nâzırı memûrdur.

Fî 29 Zilhicce sene 1333 (8 Kasım 1915), fî 25 Teşrîn-i evvel sene 1331 (29 Aralık 1915).

Hâriciyye Nâzırı

Sadr-ı a'zâm

Mehmed Reşad

Halil (Menteşe)

Mehmed Said Halim

(Padişah)

Başbakanlık Arşivi, İrâde Taltifât, No: 1655/52.

I. belgenin fotokopisi



تعمیر و ترمیم

مجلس شورای عالی

عدد ۷۷۷۰۱ - ۷۷۷۰۰

مصدور شده است



بروفسور - ویلم گوسولک
مجلس شورای عالی

مردودہ چار کثیر لریہ۔
علم لے مخصوص صوری شالہ میں نہ دینا۔ قرلی پر وضو۔ ویلم گوسولک سپر یارہ کی کسی ترکیب یا ترک ترائے موفوہ اولوہ صو۔ تیل ترک قونلک
مشافی تخریہ خدمتہ بہ حکم علم ولیا قتلک نشا پر تقدیری ولولہ لوزہ ہ بجی بہ رہہ قطعہ نشا نہ ذرا نہ لہ لہ طریقیہ وانیا فرسفا رتندہ لہ الناسی ولوسہ
و شالی فی الحقیقہ ترک آتا۔ عینہ لسانہ سنک کتفی و قرائتہ کی موفقیاتیلہ شہرتما۔ اولوب او۔ خودہ ہوانہ کی اسکی ترکیب تبارک انیاسنی
بولینی کیستی سنہ دویہ تولدی ضابطیلہ اوہووی کی بری سنہ سنہ تا بیخ عمالی انجمن لرضہہ تریکنا کوئی کونہ لیک کی سجدہ لہہ استفادہ
ہو یا انجمنہ کتو۔ ریاستہ نہ وارہ ولولہ نہ ترکہ ہر شعا قریبہ اولدیندہ ہر و انیا۔ قرلک اک بولک نشانی اولوب یا کہ کھلانہ و مکملہ لہ لہ لری
را لمانہ اعلا اولمانہ ارفا نہ مشافی نظر استمتنا اولک او کتبی بیانہ ہ اہرا لریکی و لہ بروغ نشانک رہہ بجی بہتی و المانیانک التورہ لیافت
نشانی مالک ولدینی جانب سفادتہ ہر آریجم انامہ اولدیندہ ہر بجی بہ رہہ مجیدہ نشا نہ ذرا نہ لہ لہ طریقیہ عالی۔ نظریہ کی مناسب اولہ جنہہ با تبارک لہ تعلیم
اولمانہ لاریہ نہ لہ لریکس لفا تقیم اولدی کینیتک عتبہ علیا ی بللا نہ لہ شتہ لفا ہر عدہ سائیر صدا تبارک لہ لریہ لہ لریہ۔ اولیا بڑ و روزمانہ
مکتب ولولہ لریک۔ ما ولولہ لریک، و بابے سردار لریک،
علی لریک

صدا
مجلس شورای عالی

II. belgenin fotokopisi

اراده سینه

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
خارجیه نظارتی
تجارت بحال مذکور
عدد
۱۶۵۵

علم السنه تخصصی مشاهیر نه دایم قری یروفور و یلهم لکوسون برنجی رتبه ده مجیدی نشانی اعطا اولمشد.

بوازه سینه فزک اجرنه خارجیه نظری مامور در cal دی کجوشده ام، سینه سینه

کتاب

صد اعظم

خارجیه نظری

